

Анна Брутман,

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Національний університет «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-7774-5356>
м. Запоріжжя, Україна

Тетяна Наумчук,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спілкування,
Національний університет «Запорізька політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-9465-7497>
м. Запоріжжя, Україна

Формування іншомовної компетенції в майбутніх економістів на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням

Formation of foreign competence in future economists at classes of foreign language for specific purposes

***Анотація.** Незважаючи на значний науковий інтерес до проблем професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, питанням формування іншомовної компетентності у студентів економічного профілю на заняттях «Іноземна мова за професійним спрямуванням» не приділено належної уваги, що зумовлює актуальність дослідження. Мета статті полягає в розкритті особливостей та умов формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі опанування іноземної мови за професійним спрямуванням. Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх економістів. Предмет дослідження – науково-методичні засади формування іншомовної компетентності в майбутніх економістів на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням. Для досягнення мети використано теоретичні (аналіз, узагальнення, систематизація, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, моделювання) та емпіричні (спостереження) методи. У нашому дослідженні іншомовну компетентність майбутніх економістів визначено як інтегративну системно-ціннісну та особистісно-професійну якість, що базується на спеціальних іншомовних знаннях та вміннях, ціннісному ставленні до майбутньої професійної комунікативної діяльності в усній та письмовій формах на різноманітну загальну й професійну (економічну) тематику. Вагоме місце у процесі іншомовної підготовки майбутніх економістів займає інтеграція методів навчально-професійної діяльності (презентації, проблемного навчання, ділових ігор, тренінгові вправи, кейс-метод). Вагому роль*

відіграє взаємодія форм освітнього процесу під час опанування іноземної мови за професійним спрямуванням, що передбачає поєднання традиційних форм професійної та мовної підготовки майбутніх економістів у закладі вищої освіти з інноваційними підходами до організації освітнього процесу. Перспективи подальшого дослідження іншомовної компетентності полягають у розробці моделі формування іншомовної професійної компетентності на основі застосування змішаного навчання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: іншомовна компетенція, студент економічного профілю, заклад вищої освіти, іноземна мова за професійним спрямуванням.

Summary. *Despite considerable scientific interest in professional training of specialists at higher educational establishments, formation of foreign language competence in students of economic specialities at classes of foreign language for specific purposes is not studied properly causing the relevance of this research. The purpose of the article is to define the features and conditions for the formation of professional competence in future economists at mastering foreign language for specific purposes. The object of research is the process of professional training of future economists. The subject of research is scientific and methodical principles of formation of foreign competence in future economists at classes of foreign language for specific purposes. The theoretical (analysis, generalization, systematization, comparison of different views on the problem, modelling) and empirical (observation) methods are used to achieve the purpose of the article. In the article, the international competence of future economists is defined as an integrative system-value and personal-professional quality based on special foreign knowledge and skills, valuable attitude towards future professional communicative activities in oral and written forms to a variety of general and professional (economic) topics. An important place in foreign-language training of future economists is the integration of methods in educational and professional activity (presentations, problematic training, business games, training exercises, case method). A significant role in mastering foreign language for specific purposes is for the interaction of forms in the educational process, which involves a traditional combination of professional and language training with innovative approaches to the organization of the educational process at higher educational establishments. The prospect for further research of foreign competence is the development of a model for the formation of foreign professional competence based on the use of blend learning at classes of foreign language for specific purposes.*

Key words: foreign competence, student of economic specialty, higher educational establishment, foreign language for specific purposes.

Вступ. Стрімкий розвиток світового суспільства, інтеграція України в міжнародне співтовариство, розширення політичних, економічних і культурних зв'язків між країнами зумовлюють необхідність вивчення майбутніми фахівцями іноземних мов, які стають основним засобом забезпечення академічної й соціальної мобільності, адаптації до сучасних умов полікультурного суспільства. Тому формування іншомовної компетентності майбутніх фахівців,

зокрема економістів, є одним із ключових напрямів модернізації української вищої освіти.

Проблема підготовки майбутніх економістів до іншомовного спілкування на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням знайшла відображення у вирішенні широкого кола питань, пов'язаних зі змістом та структурою комунікативної компетентності фахівців (Н. Гальскова, І. Зимня, М. Кенел, М. Свейн та ін.); науковим розумінням сутності іншомовної компетентності (Л. Нежведилова, О. Самойлова, В. Теніщев, О. Усанова, Д. Хаймс та ін.); її структурою та специфікою формування (М. Кенел, О. Клименко, Н. Костенкота ін.). Проблеми формування та розвитку іншомовної компетентності майбутніх економістів досліджували Л. Михайленко, І. Гуменна, Т. Коваль, С. Ніколаєва, О. Тарнопольський, Н. Костенко та ін. Так, Л. Михайленко стверджує, що іншомовна компетентність є обов'язковим компонентом професійної компетентності майбутнього фахівця, оскільки сприяє спілкуванню в іншомовному середовищі для вирішення конкретних професійних, ділових, наукових проблем у міжнародному вимірі [6]; Б. Чернявський досліджує науково-методичні засади формування іншомовної компетентності у майбутніх економістів в процесі інтегрованого навчання [9].

Однак незважаючи на значний науковий інтерес до проблем професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, формування в них комунікативної та іншомовної компетентностей, особливостей інтеграції навчання, питанням формування іншомовної компетентності у студентів економічного профілю на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням не приділено належної уваги, що зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті полягає в розкритті особливостей та умов формування іншомовної професійної компетентності майбутніх економістів у процесі опанування іноземної мови за професійним спрямуванням. *Об'єкт* дослідження – процес іншомовної професійної підготовки майбутніх економістів. *Предмет* дослідження – науково-методичні засади формування іншомовної компетентності в майбутніх економістів на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Методологія та методи дослідження. Для досягнення мети використано такі методи: *теоретичні*: аналіз (теоретичний, порівняльний), узагальнення, систематизація, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; контент-аналіз нормативних документів; моделювання – для визначення сутності та структури іншомовної компетентності; та *емпіричний* метод, а саме спостереження – для встановлення рівня сформованості в майбутніх економістів іншомовної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Концепції розвитку економічної освіти в Україні [4] зазначається, що метою університетської економічної освіти є підготовки всебічно розвиненого економіста з широким науковим світоглядом і здатністю до самореалізації як економічно активного члена суспільства.

Професійна підготовка майбутніх економістів – це процес формування практичних знань, професійних умінь і навичок студентів, мотивації до навчання і самовдосконалення та вміння самостійно організувати навчальний процес. В Україні вимоги до професійної компетентності фахівців економічного профілю визначено в стандарті вищої освіти [5].

Єдиного визначення понять *компетентність* та *професійна компетентність* наразі не існує. Одні вчені характеризують компетентність з точки зору того, на що здатний компетентний фахівець (тобто з позиції результату формування компетентності), інші описують її структуру у двох видах: психологічному – як сукупність когнітивно-інтелектуальних (знань, умінь та навичок, характеристик мислення) та діяльнісно-поведінкових (досвід поведінки, діяльності та спілкування) компонентів; такі структурні компоненти дозволять визначити показники та критерії сформованості компетентності; функціонально-змістовому – як сукупність компетентностей [5, с. 120–121].

Дж. Равен виділяє 37 видів компетентностей, які групуються на загальні компетентності та спеціальні (професійні) компетентності. До спеціальних віднесено загальнопрофесійні компетентності, що слугують основою для відповідних спеціальних компетентностей, та спеціально-професійні – сукупність компетенцій, необхідних для здійснення професійної діяльності [12].

Поняття іншомовної компетентності має багатоаспектний характер, тому що містить різні елементи іншомовної комунікативної компетентності людини й охоплює різні сфери її особистості. М. Вятюнев вважав, що комунікативна компетенція – це не тільки перелік різних одиниць, комплекси правил, що зберігаються в пам'яті людини, а й знання та вміння комбінувати їх у мовній програмі. Це здатність людини використовувати країнознавчі, прагматичні, мовні, дискурсивні та стратегічні знання й уміння в спілкуванні. Науковець запропонував комунікативну компетентність розуміти як вибір і реалізацію програм мовної поведінки залежно від здатності людини орієнтуватися в тих чи інших обставинах спілкування; вміння класифікувати ситуації залежно від теми, завдання, комунікативних установок, що виникають у студентів у процесі взаємної адаптації [2, с. 450].

Н. Костенко вказує на необхідність врахування інших видів компетентностей у формуванні іншомовної комунікативної компетентно-

сті, зокрема: мовної (лінгвістичної) компетентності, яка передбачає систему знань, умінь і навичок здійснювати іншомовну комунікацію в типових ситуаціях навчальної, трудової та культурної сфер спілкування, читати і розуміти тексти різних жанрів та видів з різним ступенем розуміння їх змісту; соціокультурної, яка включає фонові знання (сукупність відомостей про соціокультурні особливості народу, мова якого вивчається, та про стандарти комунікативної поведінки), прийняті в цій культурній спільноті; мовний і мовленнєвий матеріал, необхідний для розкриття соціокультурної інформації, реалії, вільні та сталі словосполучення, форми мовленнєвого етикету; навички і вміння оперувати фоновими знаннями, мовним і мовленнєвим матеріалом соціокультурного плану; професійної, яка передбачає навички та вміння знаходити й оперувати іншомовною професійно значущою інформацією, знання фахової термінологічної лексики, уміння читати й виділяти основне зі спеціалізованих текстів [3].

Професійна іншомовна компетентність фахівця є складним інтегративним цілим, яке забезпечує компетентне професійне спілкування мовою спеціальності в умовах міжкультурної комунікації. Вона формується шляхом ознайомлення студентів із фаховими текстами, спілкування з носіями мови, ознайомлення з останніми науковими досягненнями у тій чи іншій галузі науки країни, мова якої вивчається, розширення загальної ерудиції, що вкрай важливо для майбутнього фахівця, зокрема майбутнього економіста. Отже, результатом сформованості іншомовної компетентності виступає мовна особистість, що є універсальною, загальнопедагогічною категорією, яка характеризується такими якостями особистості індивіда, як розкутість, творчість, самостійність, здатність будувати взаємодію й взаєморозуміння з партнерами спілкування, включатися в сучасні світові процеси розвитку цивілізації, вдосконалення людського суспільства [13, с. 3].

У міжнародній практиці формування іншомовної компетентності майбутніх економістів існують особливі поняття: Foreign Language Pre-service Training (вивчення іноземної мови на етапі отримання базової освіти), Induction (наставництво, супровід майбутніх економістів протягом перших 1-2 років практики) й In-service Training (допідготовка фахівців у системі додаткової освіти і внутрішньофірмового навчання) [8].

У нашому дослідженні іншомовну компетентність майбутніх економістів визначено як інтегративну системно-ціннісну та особистісно-професійну якість, що базується на спеціальних іншомовних знаннях та вміннях, ціннісному ставленні до майбутньої професійної комунікативної діяльності в усній та письмовій формах на різноманітну загальну й професійну (економічну) тематику.

Основними складовими частинами комунікативної компетентності майбутнього економіста, на думку І. Ярошук, є: здібності (здібності до ведення ділових переговорів; проектувальні, аналітичні, організаційно-комунікативні), знання (знання індивідуально-типових особливостей комунікативної поведінки, закономірностей комунікативних стратегій, конфліктно-комунікативних ситуацій, способів комунікативного впливу), уміння (уміння спілкуватись та обирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань у процесі економічної діяльності, адаптувати комунікативні стратегії до змін у зовнішньому економічному середовищі, прогнозувати розвиток комунікативної взаємодії учасників економічного процесу, регулювати власні комунікативні дії з метою узгодження економічних інтересів) і джерела (власний досвід міжособистісного спілкування; навички культури спілкування і загальна ерудиція; курси, семінари, тренінги, консультаційні центри; мережа інтернет, мас-медіа, сучасні засоби зв'язку) комунікативної компетентності економіста, яка сприяє успішному перебігу спілкування суб'єктів навчального та виробничого процесу, оскільки є сукупністю здібностей, умінь і знань, що допомагають у досягненні поставленої комунікативної мети у контексті діалогічної взаємодії людей [11].

Поділяємо думку Б. Чернявського щодо базових компонентів іншомовної компетентності майбутніх економістів, а саме: мотиваційної (містить власне мотивацію, ціннісні та професійно значущі якості особистості); мовної (виявляється в комплексі сформованих іншомовних знань як знання особливого роду, що є засобом активізації свідомості та їх словесного вираження в процесі формування думки й мови іноземною мовою); мовленнєвої (передбачає сформованість іншомовних умінь – комплексу пізнавальних дій, спрямованих на вирішення певних завдань на базі сформованих знань іншомовної діяльності) [10, с. 6].

О. Тарнопольський вважає, що першим етапом формування іншомовної компетентності майбутнього фахівця, зокрема економіста, є рецептивне засвоєння лексичного матеріалу, інтерактивна діяльність, де студенти використовують іншомовну лексику без опори на текст. Під час такої роботи виникають труднощі щодо розуміння термінів, однак відбувається ґрунтовне виконання завдань. Другий і третій етапи співвідносяться з репродуктивним і продуктивним засвоєнням іншомовної фахової лексики, тому взаємодія відбувається як у ланцюзі студент-текст, так і між студентами або з викладачем при виконанні мовленнєвої діяльності [7, с. 31].

Навчання іноземної мови майбутніх фахівців економічного профілю має специфічні цілі, зміст і методологію. Метою навчання

іноземної мови на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням є такий рівень оволодіння мовою, що забезпечить кваліфіковану професійну діяльність у різних сферах та ситуаціях ділового партнерства, спільного виробництва [1].

Вважаємо, що успішність формування професійних компетентностей на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням залежить від створення необхідних умов, а саме: організаційних (передбачають організацію навчального процесу з метою підвищення рівня компетентності); методичних (визначення форм і змісту занять іноземної мови за професійним спрямуванням з урахуванням міжпредметних зв'язків, професійної спрямованості навчання); технологічних (контрольно-оцінювальні процедури результатів навчання, використання активних форм навчання, технічне оснащення занять); психолого-педагогічних (створення позитивної мотивації до навчання, підбір навчальних матеріалів для підвищення вмотивованості, творчої і розумової активності та ініціативності студентів).

Особливе місце у процесі іншомовної підготовки майбутніх економістів на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням, на нашу думку, займає інтеграція методів, що засновані на різних видах навчально-професійної діяльності: метод презентації, який забезпечує необхідні умови для демонстрації студентом отриманих і систематизованих професійних знань та умінь іншомовної комунікації; метод проблемного навчання, що забезпечує активізацію пошукової діяльності студентів та формування фундаментальних знань з предмету, самостійності у вирішенні поставлених завдань; метод ділових ігор, спрямований на моделювання різноманітних типових та нестандартних ситуацій майбутньої професійної діяльності й економічної міжнародної практики, вирішення яких вимагає професійних знань і практичних навичок іншомовного спілкування; тренінгові вправи, які є інструментальною дією, що допомагає майбутнім економістам отримувати нові можливості засвоєння набору іншомовних мовних та мовленнєвих засобів для набуття вмінь іншомовної професійної комунікації; кейс-метод, завдяки якому, крім формування компетенцій володіння іноземною мовою, в майбутніх економістів забезпечуються розвиток критичного мислення та активізація групової іншомовної діяльності.

Варто також звертати увагу на взаємодію форм освітнього процесу під час опанування іноземної мови за професійним спрямуванням, що передбачає поєднання традиційних форм професійної та мовної підготовки майбутніх економістів у закладі вищої освіти з інноваційними підходами до організації освітнього процесу, зокрема змішане навчання, яке передбачає комбінацію онлайн та офлайн-навчання.

Висновки з дослідження. Результати здійсненого аналізу свідчать, що успішність професійної діяльності сучасного фахівця економічного профілю базується на сформованій системі не лише професійних знань, а й умінь та навичок іншомовної професійної комунікації, що спрямована на спілкування з іноземними діловими партнерами. Основним завданням вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти є формування у студентів-економістів іншомовної комунікативної компетентності на рівні практичного застосування мови. Процес іншомовної підготовки має підпорядковуватись логіці компетентнісного підходу, відповідно до якого організація навчання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням передбачає набуття іншомовної професійної компетенції, що надає можливість ефективно діяти в професійних ситуаціях.

Перспективи подальшого дослідження іншомовної компетентності полягають у розробці моделі формування іншомовної компетентності майбутніх економістів на основі застосування змішаного навчання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко М.М. Іноземна мова як засіб формування професійної компетентності майбутніх економістів. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2009. Вип. 132. С. 393–397.
2. Борова Т.А. Формування іншомовної компетентності в майбутніх економістів як чинник підвищення якості їхньої професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 28. С. 448–455.
3. Измайлова О.А. Формування іншомовної комунікативної компетенції як структурного компоненту комунікативної культури студентів мовних ВНЗ. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2010. № 17. С. 66–72.
4. Концепція розвитку економічної освіти в Україні. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text.
5. Манжос Е. Формування професійної компетенції майбутніх економістів у процесі вивчення іноземної мови. *European humanities studies: State and Society*. Issue 1(I), 2019. С. 118–129.
6. Михайленко Л.А. Проблема розвитку іншомовної професійної компетентності лікарів у системі післядипломної медичної освіти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*: зб. наук. праць. / редкол.: І.І. Доброскок (голов. ред.) та ін. Київ, 2017. Вип. 6. С. 1–15.
7. Тарнопольський О.Б. Методика навчання англійської мови на 2 курсі технічного ВНЗ. Київ : Вища школа, 1993. 167 с. С. 31.
8. Чернявський Б.Р. Зарубіжний та вітчизняний досвід формування іншомовної компетентності майбутніх економістів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 1(30). С. 139–146.

9. Чернявський Б.Р. Науково-методичні засади формування іншомовної компетентності у майбутніх економістів в процесі інтегрованого навчання. *Colloquium-journal*. 2020. № 1(67). С. 68–71.
10. Чернявський Б. Р. Формування іншомовної компетентності у майбутніх економістів у процесі інтегрованого навчання : автореф. кан. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2021. 21 с.
11. Ярошук І. Теоретичні аспекти формування комунікативної компетентності як основи підготовки майбутніх економістів до іншомовного спілкування. *Studia Methodologica*. 2011. Вип. 31. С. 49–53.
12. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
13. Тенищева В.Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. ...д. пед. наук : 13.00.01. Москва, 2008. 44 с.
14. Irsaliyeva M. A., Xidirova Z. P., Agzamova Z. I., Amirova A. T. Defining communicative competence in teaching a foreign language. *Journal of Critical Reviews*. Vol. 7, Issue 5, 2020. P. 278–281.
15. Lasagabaster D. Foreign Language Competence in Content and Language Integrated Courses. *The Open Applied Linguistics Journal*. 2008. Vol. 1. P. 30–41.